

ИСТОРИИ

ПУЛЬС МИРУ НА ДОНБАСІ

Аліса Сопова

Ігор Козловський

24 серпня 2021 року відзначалася 30-та річниця незалежності України. Ця подія є важливою для всіх українців, й особливо — для жителів міст у зоні конфлікту. Для рубрики «Правила життя» CivilM+ поспілкувалася з двома

людьми родом із Донбасу:

Ігор Козловський — вчений, релігієзнавець, історик, старший науковий співробітник Інституту філософії Національної академії наук України, колишній в'язень сумління т.зв. «ДНР».

Аліса Сопова, журналістка, випускниця програми «Nieman Fellowship», аспірантка Принстонського університету.

Ігор Козловський

Для мене буває складно відповісти на питання, як мене представити, так само як іноді теж складно роздивитися, ким я є насправді. **Як людина науки, я частіше оперую не поняттям «ідентичність», а поняттям «автентичність», тому що це пов'язано саме з моїм баченням себе. Й автентичність, як я її для себе визначаю, це те, що багато в чому пов'язано з чесністю, я б сказав, з правдивістю. Тобто відповідність себе внутрішнього до себе зовнішнього. Щодо ідентичності — тут є дуже важливий момент, пов'язаний із тим, що ідентичність — тотожність, як ми перекладаємо російською — насправді, це відповідність. Тобто, яка є відповідь. Як ти відповідаєш на запитання «хто ти?». У такому випадку я, напевно, громадський діяч і вчений.**

Події незалежності я пам'ятаю добре, на той момент я був у Донецьку, як і багато хто з моїх друзів і оточення. Ми десь внутрішньо до цього готувалися. Чи я можу стверджувати, що це було несподівано? Ні. У цей час був якийсь, я б сказав, період «романтичного відродження». Тому як із кінця 80-х років йде процес відновлення історичної пам'яті, а мене, як історика, це не просто цікавило — я в цю тему занурювався. **Тобто в повітрі витало відчуття глибоких змін. У тому числі пов'язаних із національною ідентичністю, із самоусвідомленням того, хто ми, звідки ми йдемо й куди рухаємося.**

А несподіваним було, напевно, те, що це сталося майже відразу після путчу. **У цьому процесі об'єдналися люди з різними позиціями, різними бекграундом і баченням майбутнього України. Але це був вибір колективного, я б казав, розуму.** Тому що незалежність підтримали комуністи й комуністична партія, так само як і люди, які стояли на правому фланзі. Не скажу, що це було дивним або дивовижним, імовірно, певною мірою несподіваним.

Я розумію: заявити про щось, вивісити прапори і проголосити незалежність — цього недостатньо. Необхідно змінити свідомості людей, які не знають, що таке незалежність або як це — жити у вільній країні. Вони ще нічого не знають і їхня свідомість є досить ригідною через те, що містить певні стереотипи та не має історичної пам'яті. Й ось моє завдання полягало в тому, щоби відбудувувати руїни внутрішньої людини, історичну пам'ять. Вчити людину мислити, відповідати на питання й нести відповідальність за ці відповіді.

Якщо сучасною мовою розповідати про моє життя в той час, моє завдання було хакерським — зламувати внутрішню систему людей, очищати від того шлаку, який був, і міняти свідомість. Звичайно, це простіше робити з молоддю, але на цьому я не зупинявся та намагався виходити на різні рівні. Зараз я б своє

завдання описав ширше, напевно. **З одного боку, продовжую бути просвітником, тому як завжди говорю, що території, які в нас окуповані, — це не тільки території. Окуповані і свідомості людей. Тому важливо, щоби процес деокупації свідомості був системним.** Оскільки я звик системно мислити, то й далі займаюся тією ж просвітою. Водночас я займаюся і

правозахистом.

Мені тривожно бачити, як у людей дотепер є міфологічні структури, які допомагають пояснювати дійсність. **Зараз в окупованому Донецьку сформувалася якась дивна система міфів, де намішані уламки різних епох. Починаючи з епохи 37-го року, потім Радянський Союз 50-х років, 70-х і до 80-х — до перебудови.** Це структури свідомості, які малюють звичну картину якогось ладу, братського спілкування, з уявленням про те, що навколо всі вороги, а ми всі хороші, брати, мир у всьому світі. Але при цьому забувають про всі негативи, які були там. **Ось це — витіснення негативу, я б навіть сказав, певна внутрішня зрада, коли Радянський Союз сприймається як щось передбачуване.** Ти знав, що в тебе буде завтра, що на пенсії, невеликої, так, але ж вона буде, — це стабільність, патерналізм і утриманство. Коли за тебе все вирішують, а ти як немовля. Найважливіше: у тебе немає відповідальності й це мов гора з плечей. Люди не хочуть згадувати, чим за це платили. Вони згодні тільки пам'ятати, що за них щось вирішували й вони не несли відповідальність.

Багато людей не вміють оперувати поняттями сенсу та вибору, до того ж інфантильність — це зручно, тому що всю відповідальність ти перекладаєш на іншу людину. **Як мені говорили злочинці під час полону: «Ігорю Анатолійовичу, професоре, це не я такий, а життя таке».** Це уявлення про те, що ти хороший, але водночас хтось же винен? Уряд, ситуація, життя, дружина, чоловік, суспільство, сусід, тобто хтось зовнішній. І для того, щоб уже остаточно себе заспокоїти, необхідно ці уявлення раціоналізувати — створити той самий раціональний міф. Тобто пояснити, що всі так роблять, усі так живуть, а що такого? Яка різниця? Ось ці фрази відразу розкривають людину інфантильну, безвідповідальну.

З одного боку, ми боремося за повернення території, що зрозуміло, а з іншого — для нас, звичайно, люди важливі. Знов-таки щодо деокупації свідомості: для того, щоби прискорити це, необхідно, звичайно, створювати умови в Україні, щоби вона була привабливою для людей. Це свідомість людей, які мислять утилітарно, не високими категоріями. Досить прагматично, у простому розумінні цього слова. Звичайно, вести діалог важко через те, що на непідконтрольних територіях відсутнє громадянське суспільство. Його там просто знищили. Переслідують будь-яку громадянську активність поза ідеологічною системою. Людина може потрапити до підвалів, до концтабору чи її

можуть вбити, тому тут дуже складно вести прямий діалог із тією територією. Але люди виїжджають до цієї території, можна створювати умови для молоді, яка все ж видирається. Вона ж там не залишатиметься, на тієї території, це не має перспектив. Принаймні протягом найближчих десятиліть.

Взагалі для мене найважливіше — визначення того, хто така зріла людина, та, яка має сенс життя. Вона розуміє, що її життя не випадкове. Для неї

важливі не тільки стереотипні біологічні устремління, якісь схеми, сформовані ще під час дитинства та юнацтва. Для неї є дуже важливим бачення майбутнього. Як вона бачить себе в цьому майбутньому, яке місце має в його історії. Тобто, як відповідає на питання «навіщо?». Навіщо вона живе?

Я завжди на це питання відповідаю так: усе в цьому світі рухається любов'ю. Якщо ми виносимо любов за дужки, тоді зникає й сенс існування, як людини, так і людства. Наскільки ми, як учні любові, навчилися любити — настільки ми є людьми, напевно. І водночас я розумію, що глибинно це не тільки слова, — це емпатія, як чинник розуміння болю і страждання іншої людини. Це коли ти можеш почути внутрішню людину, її душу.

Я хочу побажати, щоби ми не тільки співчували один одному, а були тими, хто вміють любити. Любов — це завжди не емоції, а дії. На мою думку, це дія, пов'язана з тим, яких зусиль ми докладаємо, щоби світ ставав кращим. Щоб у ньому ставало б менше болю. Вважаю, у цьому й полягає призначення людини, як вищої ланки розвитку нашої планети. Це відповідальність як за себе, так і за мир навколо нас. Навіть виходячи за межі власної нації та держави. Тільки тоді це може створити той феномен, який врятує нашу планету.

Аліса Сопова

Я багато років працювала журналістом, та й дотепер періодично публікуюся. У Донецьку я 8 років працювала в місцевій газеті «Донбас». Коли почалася війна, наша газета відразу закрилася, і я працювала з різними іноземними ЗМІ фіксером, місцевим продюсером, та іноді кореспондентом. Зараз навчаюся в Принстоні в аспірантурі з антропології. **Мені здається, що антропологія близька до журналістики, за її допомогою я сподіваюся подивитися трошки глибше на ті процеси, які відбуваються в Донбасі.**

Коли почалася війна, я в якийсь момент зрозуміла, що мій досвід, то, як я це бачу й що спостерігаю, дуже сильно відрізняється від звичайного висвітлення воєнних дій у медіа. **Приїжджають журналісти та кажуть «давайте швиденько».** Туди, де найжорсткіші воєнні дії. «А чого хоче Путін? А чого Україна хоче? Які в них там військові?». Здебільшого воєнні та політичні аспекти всіх цікавлять.

А мені, як людині, яка там жила, почали впадати в око речі, які, напевно, можна помітити тільки якщо це відбувається в тебе вдома. Як люди, яких я знала все життя, починають міняти свій спосіб життя. Як змінюється місто. Як мешканці пораються з тим, що відбувається. **Спочатку люди чують вибух і думають, що все — кінець світу.** Потім за півроку щось уже вибухає майже під

вікном, а вони не звертають уваги. Я стала помічати якісь такі речі і зрозуміла, що вони майже нікого більше не цікавлять у журналістиці. І що я не можу запропонувати такий матеріал якомусь ЗМІ. Тому зараз тема моїх досліджень — копінг-стратегії¹ мирних мешканців у зоні воєнних дій в Україні, як вони психологічно адаптуються до того, що відбувається.

Коли ми говоримо про війну, то зазвичай маємо на увазі, що герої — це саме військові. А в мене є один улюблений герой цієї війни — Родіон Лебедев. Біля донецького аеропорту є селище Опитне, це місце, яке найсильніше постраждало, воно потрапило до сірої зони, навколо все заміновано та розбомблено. Світла немає, води немає, зв'язку немає, крамниці немає. Але там є люди — близько тридцяти, здебільшого дуже літніх. Й один чоловік середнього віку — Родіон. Усі, хто мали змогу, поїхали, а він залишився — вирішив, що крім нього ніхто не буде доглядати за цим селищем, за бабусями та дідусями. Він там залишився як самопроголошена гуманітарна організація, він — єдиний зв'язок цього селища зі світом.

Моя особиста копінг-стратегія — писати про все це й до всього заглиблюватися. Я помітила дві основні реакції людей. Багато хто починає заперечувати. Люди

переїжджають до Києва або ще кудись і не мають жодного бажання про щось згадувати. Коли я публікую свої матеріали або пости, ці люди часто кажуть або в коментарях пишуть: «Алісо, ну скільки ж можна на цьому негативі фокусуватися? Чи ти не бачиш, наскільки життя прекрасне. Чому ти говориш про цих бабусь у прифронтових селищах?». **Здається, для людей, які безпосередньо постраждали від війни, ця тенденція заперечувати є дуже типовою.** Пам'ятаю, у якомусь прифронтовому селищі в продуктовому магазині висів папірець на стіні, на якому було написано «Жодного слова про війну!». Це гасло багатьох людей. Вони не хочуть про це думати. Хочуть якомога сильніше абстрагуватися. А я — навпаки, для мене це інакше працює.

Я народилася у 88-му році, за три роки до незалежності, у Донецьку. Донецьк, як промислове місто, утворився навколо ДМЗ — «Донецького металургійного заводу». Для мене, як для багатьох донеччан, заводський гудок завжди був таким собі звуковим символом нашого міста. Колись ці гудки скасували в усій країні, щоби вони не заважали. А ДМЗ дозволили його залишити, бо в Донецьку до нього, навпаки, звикли. **Кожного дня він гудів кілька разів — я точно пам'ятаю, що о сьомій, десятій та одинадцятій вечора. Це пароплавний гудок. У нього такий звук... Не завжди чути, але навіть в іншій частині міста така собі вібрація. І я пам'ятаю його з раннього дитинства.**

Я не можу сказати, що відчуваю себе стовідсотковою українкою. Етнічно в мені змішалися багато кровей, і виросла я в змішаній, прикордонній культурі, де мало хто мав чітку національну ідентифікацію. У моєму дитинстві і юнацтві це питання взагалі не обговорювалося, не було важливим. **Коли у 2014 році все це почалося, то спочатку я сприйняла це з національної точки зору. Мені почало здаватися, що з нами це сталося через те, що в Донецьку ми несвідомі громадяни, «недоукраїнці», у нас не було якогось національного стрижня, тому нами дуже легко зманіпулювали.** Але коли я стала працювати

---

¹ To cope (англ.) - впоратися, подолати.

журналістом по обидва боки лінії фронту, я зрозуміла, це все набагато складніше. Коли ти маєш справу з людьми по обидва боки, стає неможливим вважати, що ось є добра Україна й погані сепаратисти, або навпаки. Просто в переломний момент у різних людей щось відгукнулося неоднаково. Хтось почав відчувати себе патріотом України, а хтось реально захопився іншими ідеями. Я зустрічала людей, які мені казали: «чому ти нас не розумієш. Я пішов воювати, щоби тебе захистити від фашистів!». Я розуміла, що там немає жодних фашистів, що це пропаганда. Але якщо ця людина з найсвітліших спонукань пішла ризикувати своїм життям, щоби когось захистити від уявних фашистів... мені складно саме за це його засудити.

Лінія дотику, і вся ця ситуація, яка заморозилася й не рухається в напрямку якогось рішення — для мене це як Берлінський мур. Ось він стояв тридцять років, а потім за якусь мить став неактуальним через глобальні політичні зміни. Я сподіваюся, що так само і для нас рано чи пізно настане час, коли щось глобально зміниться й ситуація, яка зараз є, стане неактуальною. Коли політично щось зміниться між Росією й Заходом, закінчиться ця нова Холодна війна. А поки все відбувається так, як відбувається, і в Росії, і в Україні, вважаю, у нас немає особливих оптимістичних перспектив.

Моя головна рекомендація для тих, хто будуть це читати в Європі — **не можна вважати, що ця ситуація є нормальною.** Тому що в мене (і в багатьох інших, на мою думку) є враження, що, великою мірою, за межами Східної України нинішній стан справ усіх влаштовує. Звичайно, те, що на території Європи є спірні території, осередки конфлікту — це недобре. Але доки там немає масштабних воєнних дій, доки мільйони біженців з України не штурмують кордони Євросоюзу, доки це за межами Донбасу не спричиняє комусь помітних незручностей, взагалі-то всім простіше й політично комфортніше залишати все як є, ніж робити конкретні кроки для вирішення конфлікту.

І ми — люди, яки там мешкають (хоча зараз я й не перебуваю там увесь час, але моя родина вся там) — ми все це чудово розуміємо. І те, що нам розповідають: «Ми за вас, тримайтеся, ми вам допоможемо, ми щось там зробимо»... Ми вже давно зрозуміли, що це неправда. Це можна казати на якомусь високому політичному рівні — а ті, хто є в епіцентрі подій, живуть у цій реальності, вони абсолютно чітко бачать, що людей залишили напризволяще. Насправді там мешкають приблизно 5 мільйонів людей, які не мають ілюзій щодо ані Європи, ані Росії. Вони добре розуміють, що потрапили до ситуації, коли всі переслідують особисті політичні цілі, використовуючи людей, які змушені жити з наслідками цього.